

Troen som helbreder

Om vortefjernelse ved troens kraft

Af Inge Adriansen

Helbredelse ved tro er et ømtåleligt emne. De fleste af os vil nok betvivle, at tro alene kan helbrede, og alligevel er mange mennesker levende optaget af alternative helbredelsesmetoder. Her bliver da et rigt spillerum for kvaksalvere og fantasteri, men også for folk, der praktiserer med de bedste ting fra ældre tiders folkemedicin. Når folkemindeforskere beskæftiger sig med kloge folk og uortodokse helbredelser, er det almindeligvis menneskene – de illegale sygdomsbehandlere – deres miljømæssige baggrund og omgivelsernes opfattelse af dem, der er arbejdsfeltet. Derimod er sygdommene, de behandlere, og de metoder, de anvender, af mindre interesse. »Som folklorist har man ingen professionel baggrund for at afgøre, om en kvaksalvermetode er virksom eller ej« (1).

Dette synspunkt er meget rimeligt, men det kan rumme nogle afgørende begrænsninger. Vi afskærer os hermed fra det, som for alle andre end folkloristen netop er det centrale. Hvis helbredelsesmetoden rent faktisk virker, må vores opfattelse såvel af helbrederen som af patienterne ændres. Så bør vi også inddrage metoden, gerne i samarbejde med lægevidenskaben.

Der ligger her et stort tværfagligt forskningsområde, som hidtil kun er blevet taget op i begrænset omfang. Artiklen her vil berøre en lille del af dette store felt, nemlig helbredelser, der sker uden anvendelse af nogen ydre metode kun ved brug – misbrug vil nogen mene – af patientens tro på helbredelsen. Denne suggestionseffekt, placebo-effekt, er velkendt af lægevidenskaben, og den inddrages ofte i undersøgelsen af nye lægemidler (2). Mange patienter kan suggerere sig selv til at føle sig bedre tilpas, hvis de kommer under behandling, selvom det kun er med helt virkningsløse kalktabletter. Også rent ydre sygdomme menes undertiden helbredt ved tro alene. Disse helbredelser er i sagens natur meget vanskelige at bedømme, og vi vil her indskrænke os til at se på vortefjernelse med uortodokse hel-

bredelsesmetoder. Vorter er en konkret lidelse, hvis helbredelse er kontrollérbar.

Vorter er noget, de fleste mennesker har haft i deres barndom eller ungdom; nogle vorter forsvinder hurtigt, andre bliver siddende i mange år og generer ved deres antal, omfang eller placering. Vorter har aldrig været eftertragtede, og ofte forsøgte unge piger at slippe af med deres vorter, før de skulle giftes. Ganske vist loves pigerne, at »en vorte kan ej dejlighed formindske hos en dydig kvinde« i Th. Reenberg's Poetiske Skrifter (1769), men pigerne vidste bedre besked. »Enkevorten« var betegnelsen på en vorte på hagen, og den, der havde en sådan, ville komme til at sidde enke (3). Andre mente, at lige så mange vorter en pige havde i hovedet, lige så mange gange ville hun komme til at sidde enke (4). Da vorter var noget, man skyede, blev de brugt som trussel. Til børnene sagde man, at hvis de tørrede fingre i dugen, ville de få vorter (5).

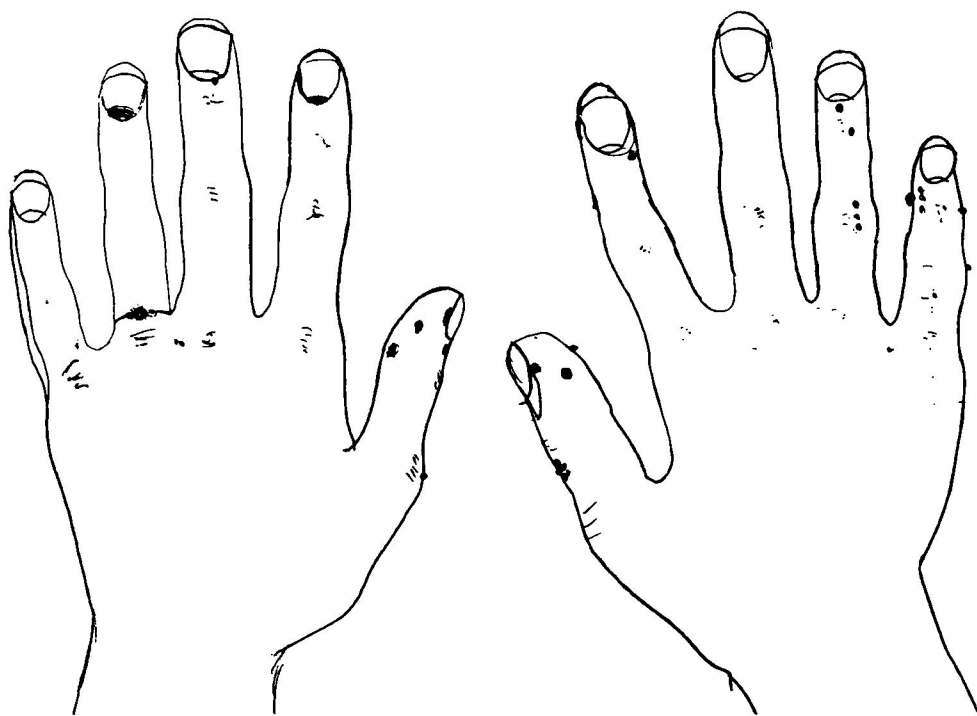
Midlerne mod vorter var talrige og varierede. De afspejler i virkeligheden hele spektret indenfor folkemedicinen, fra de rent okkulte midler til gamle husråd. Et forsøg på inddeling af de forskellige råd mod vorter i nogle hovedgrupper ser således ud:

Ældre tiders vortetradition

Overførsel af vorterne til andre: Dette kan ske til levende eller døde mennesker, og det kan være til dyr eller til planter. Lig blev ofte benyttet til at overføre vorter på. Dette nævnes af J. M. Thiele i Danske Folkesagn, og det har været benyttet op til vore dage. Fra det vestlige Slesvig har Claus Eskildsen indsamlet en række vorterråd i 1920'erne (6). Man kan stryge vorter over på et lig (Arrild). Når man hører, der er død en, skal man sige: »Så er mine vorter også døde« (Bylderup og Rudbøl). Når der dør en, skal man sende vorter med liget, idet man berører det og dermed siger: »Disse vorter jeg har, sender jeg med dig.« Har et mandfolk vorterne, skal den døde være en kvinde og omvendt (Sæd).

Vorter kan overføres til forbipasserende. Det kan være en almindelig vogn eller noget mere sjældent som to mand på én hest eller en mand på en hvid hest. Man skal kalde på een, der går forbi, og når han vender sig om, skal man sige: »Tag mine vorter med« (Bylderup). Når du møder en mand med et par hvide heste for vognen, skal du sige: »Rommel Skrommel, tag mine vorter med, men du må ikke sige det til nogen« (Drengsted).

Sol og måne kunne også være vortefjernere: Når man en aften går ud, og månen er i tiltagende, skal man se op til månen og sige: »Ligesom du tager

Vortebreve er – oftest anonyme – breve, som sendtes adresseret til »En læge i Viborg«, »Fattiginspektøren i Vejle« eller »Distriktslægen i Skanderborg«. I brevene var afsenderens hånd eller hænder tegnet med fremhævelse af vorterne. Det her viste vortebrev tilhører Viborg Stiftsmuseum og er sendt til »Læge i Viborg« fra Næstved den 9. oktober 1926. Postvæsenet afleverede brevene til amtslæge Vilhelm Kjær. Da denne var med i bestyrelsen for Viborg Stiftsmuseum, er brevet havnet her sammen med flere andre.

til, skal mine vorter tage af« (Lendemark). Man skal gå ud kl. 12 om natten, når der er fuldmåne og lade skyggen af et 5-markestykke falde på vorterne, så går de bort (Abild). Man kan ved solens nedgang, når himlen er rødest, vaske sine hænder i sprit og sige, at nu skal vorterne gå bort, så forsvinder de på 14 dage (Rudbøl).

Fjernelse ved tvætning: Tvætningen kan både ske i overført betydning eller være konkret. Mest almindelig synes tvætning i regnvand på gravsten at have været (7). Herom fortæller H. P. Hansen, Herning: »Det skulle være godt at to vorterne i regnvand, der var samlet i en kokasse eller en hul sten.

For mange år siden så jeg på Vedersø kirkegård en sten med en rund fordybning (en oldtidsmorte?), og man fortalte, at folk vaskede deres vorter i det vand, der samledes i hullet (8).

Også dåbsvand og dug har været anvendt. Tvætning af vorterne i månskin eller i månestrålerne i en sølvskål er ren magi, og denne form for tvætning kendes også fra Tyskland (9).

At tælle vorter bort kan ske på flere måder. Man kan binde knuder på en uldtråd, der bagefter brændes eller blot bortkastes; man kan kaste en ært i en brønd for hver vorte og sige: »A drone all min Worter« (Østjylland: 10). I nyere tid er det blevet almindeligt at tælle vorterne bort med penge. Hver vorte er blevet solgt for et vist beløb, og efter nogen tid er de forsvundet (11). I 1966 solgte en dreng i Sønderborg således sine vorter til en ældre tømrer på håndværkerens opfordring, og vorterne forsvandt snart (12).

At gnide vorterne med noget, der siden skal rådne bort, er fortsat en almindelig metode. Cathrine Boisen, Ladegård Mark, Hammelev sogn, fortæller herom: »Jeg selv har sat mange vorter væk med flæsk. Som lille pige led jeg af vorter på hænderne, mange, mange. »Du kan prøve at tage et stykke flæsk« sagde Olde, »gnide det rundt om vorterne, tegne et kors over dem og sige: Flæsk, tag alle disse vorter med dig, og som du selv forsvinder, skal vorterne også forsvinde i navnet Gud Fader, Gud Søn og Den Helligånd Amen. – Grav flæsket ned eller put hen, hvor ingen går«. Vi havde dengang lerklinede vægge. Jeg pillede lidt lerklining ud forneden herinde og gjorde som foreskrevet. Ingen måtte det siges til eller ses efter vorterne. Der gik lang tid, men en skønne dag, da jeg alligevel ville se efter min store vorte på langfingersiden, der havde generet slemt, var den borte! og med den alle de andre« (13).

Variationer over dette tema er en karklud, en pind eller et rugstrå, der gnides på vorterne og derpå bortkastes.

Særlige dyr og planter var vortehelbredende: Man kan anvende både sorte og hvide skovsnegles slim. Sneglen kunne efter endt brug spiddes på en tornebusk (Arrild). Myrer, græshopper, hestesved og hundepis var også virksomme midler. Af planter har især rugstrå været anvendt. »Når du går over marken, skal du tage tre rugaks og stryge tre gange over vorten og sige tre gange: »Jeg ser noget, jeg ser intet« (Rudbøl: 14). Kirkegårdsurterne var ligeledes virksomme.

Egentlige husråd: Det var dog ikke nødvendigt at ty til magi for at slippe af med sine vorter. I 1800-årenes folkelige lægebøger kan man finde vorteråd,

som ikke adskiller sig meget fra behandlingen i vore dage: Simpelt, men probat middel mod vorter. Man vasker vorten med en stærk indtrukken opløsning af potaske og vand. Især gnider man denne lud på og i vorten flere gange om dagen. Er der ej flere af disse forhånden, så vil de dog snart derpå forsvinde, uden at man har at frygte, at de kommer mere (15). Andre lægebøger anbefaler drypning med salpetersyre eller salmiakspiritus og brug af plastre.

Alle de her nævnte råd er kun udvalgte eksempler fra en talløs bunke af folkelige husråd mod vorter. Når disse råd er så talrige og har været så geografisk udbredte, skyldes det, at rådene ikke har været virkningsløse. Mange mennesker fik virkelig sat vorterne væk – også mennesker der forgæves havde søgt den autoriserede lægevidenskab.

I lighed med rådene mod vorter fandtes der råd mod ringorme, modermærker, eksem og andre hudlidelser. Men kun vorterrådene synes at have overlevet til den nutidige folketradition.

En rundspørge i flere folkeskoleklasser og blandt højskoleelever, som forfatteren har foretaget, viser, at vorterråd er kendt af mange, mens råd mod andre hudlidelser ikke kendes mere.

Den moderne folkelige tradition om vorter

I Jydske Tidende var i 1976 en efterlysning af råd mod vorter på lokalsiden for Sønderborg under rubrikken »Byens Hverdag« (16). En (anonym) vorteplaget læser bad her sine medlæsere om råd, og der kom *mange* råd – både af den traditionelle type med mælkebøttesaft, sneglespyt eller en flæskesvær, der skal begraves, og af den nyere type med eddikesyre eller ligtornemiddel.

Lokalredaktøren fortæller, at efterlysningen efter vorterråd vakte en overordentlig stor interesse, og at avisen de næste 2 uger fik virkelig mange skriftlige, telefoniske og personlige henvendelser, men der blev kun offentliggjort eet vorterråd om dagen i 12 dage (17). Nogle af rådene måtte offentliggøres med læserens navn og adresse, og dette viser, at der tilsyneladende ikke var stor modvilje mod offentligt at bekende sin tro på uautoriserede lægemidler – i hvert fald ikke så længe det kun gjaldt vortefjernelse.

Et karakteristisk udvalg blandt disse nutidige råd gengives:

VORTER: Da jeg for mange år siden var en ung karl på ca. 24 år, havde jeg begge hænder fulde af vorter. De var ikke store, og så sad de temmelig tæt. Jeg fik da forskellige råd om, hvordan man kunne få dem væk. Blandt andet kunne jeg gå op på en kirkegård i det vestlige Sundeved og

bade hænderne i vandet, der stod i et hult træ, hvorefter vorterne ville forsvinde. Dette vand skulle efter sigende have en helbredende virkning. Nå, da jeg en aften tog mod til mig og gik derop, var træet tørt, så det blev ikke til noget. Jeg fik da også det råd med sneglen, som vi læste om for nogle dage siden, og prøvede det også. Men jeg har åbenbart båret mig forkert ad, da det ikke hjalp.

Så var det, en ældre daglejer, jeg arbejdede sammen med på gården, kom til at se mine hænder og gav mig følgende råd: En aften, når det er fuldmåne, skal du stille dig ud på østsiden af huset, se op på månen, og tre gange skal du sige: »Tag af, li'som du tog på.« Samtidig skal du stryge dig med hånden over vorterne.

Jeg måtte selvfølgelig ikke sige det til nogen. Det var da et råd, der var nemt at følge. Det havde da ikke noget med en uhyggelig kirkegård eller med slibrige snegle at gøre. Jeg fulgte det da også, hvor underligt det end lød. Nu siger man gerne, at man skal tro på sådan noget. Jeg kan bestemt sige, at da jeg nu havde forsøgt en gang før uden held, så var det helt uden nogen form for tro, at jeg forsøgte igen. Først efter et par måneders forløb, da vorterne begyndte at svinde væk, måtte jeg til at tro på, at der var noget om snakken. Så vidt jeg husker, gik der ca. tre måneder, så var de alle væk. Det er nu 34 år siden, og jeg har ikke haft en eneste vorte siden.

Christian Christiansen,
Avnbølvej 8,
Ullerup.

PRØV MED EN KARTOFFEL: Fru Bonde, Rønhaveplads 15 i Sønderborg, har et lidt utraditionelt middel mod vorter:

Man skal stjæle en meget stor kartoffel, skære den midt over og gnide den ene halvdel mod vorterne. Når det er sket, skal kartoffel-halvdelen lægges ind i et hjul, og når den falder ud, vil vorterne være væk. Problemet i dag vil nok være at finde et velegnet hjul. Fru Bonde oplyser, at man i gamle dage lagde den halve kartoffel ind ved hjulakslen på en hestevogn. I dag må man forsøge sig med noget tilsvarende, for på en cykel eller en bil går det ikke. Kartofflen vil falde ud med det samme.

TROR IKKE PÅ MYSTIK: – Jeg tror ikke på alle de mystiske råd, der har været i Byens Hverdag for at få vorter væk på. Jeg har derimod tre nemme og realistiske råd, siger en læser.

Kalk kan fjerne vorter. Det oplevede jeg, dengang jeg kalkede stalde. I løbet af få dage var vorterne ætset væk. Jeg ved også, at iseddikesyre kan fjerne vorter, og endelig fortæller mine kammerater på J.F.(-fabrikken),

at de har fjernet vorter ved simpelt hen at smøre vorterne med neglelak. Så enkelt kan det altså være, siger læseren.

BRUG KRIDT: Jeg har et middel mod vorter, som jeg selv har brugt med stor succes, siger en dame på Nordals.

Midlet er ganske almindeligt tavlekridt, som man bruger i skolen. Man sørger for altid at have et sådant stykke kridt på sig. Man gnider vorten så tit som muligt med det kridt, og til slut forsvinder den.

Ofte plages man mest af vorter i puberteten, og det er naturligt, at mange store piger og drenge kender til råd mod vorter. Et eksempel på en ungs kendskab til overtro om vorter og hendes holdning til vorterråd findes i en stil skrevet i september 1981 af en 15-årig skolepige i Hørup skole på Als. Dansk lærer Hanne J. Skov stillede klassen følgende opgave: Skriv en stil over emnet overtro. Fortæl en fantastisk historie. En af besvarelserne lød således:

»Jeg hedder Betty og er 14 år. Jeg er forfærdelig plaget af vorter, de sidder overalt på mine hænder. Der er ingen, der vil trykke mig i hånden, fordi de tror, at vorter smitter, hvis man rører dem. Hvis jeg piller i dem, så bløder de, og så får jeg flere vorter, fordi der er noget i blodet, der smitter.

Jeg har prøvet forskellige måder at få dem væk på. Engang læste jeg i et blad, at man skulle gå ud en aften kl. 12, hvor der var fuldmåne, og bede månen tage vorterne. Det prøvede jeg så, men det hjalp ikke. De blev ved med at være på mine hænder.

En anden gang læste jeg i et blad, at man hver morgen skulle prikke et kors i sine vorter, inden man snakkede med nogen mennesker, så vil de også gå væk, men det gjorde mine ikke.

Jeg har også prøvet at sælge dem til min mor, så blev jeg godt nok rig, men vorterne blev hvor de var.

Til sidst havde jeg næsten opgivet, at de nogen-sinde ville gå væk. Men så skete det en dag, at jeg væltede med min cykel ude på vejen og forstuede mit ben. Min mor tog mig med til en læge, der boede i nærheden, og han gav mig støttebind på, men da vi så skulle til at gå, og jeg gav ham hånden for at sige farvel, så han alle mine vorter på hånden, og han spurgte, om jeg ikke havde prøvet at få dem væk på en eller anden måde, og jeg fortalte ham, hvad jeg havde prøvet, så gav han mig noget creme, jeg skulle smøre på hver morgen og aften, og hvis det ikke hjalp, kunne jeg få dem skåret væk. I løbet af et par måneder gik mine vorter væk. De gamle husråd hjalp mig ikke, men hvis de har hjulpet andre, har der nok været lidt overtro og lidt held med.«

Stilen viser, at den pågældende pige kender de almindelige vorterråd, og samtaler med hendes jævnaldrende synes at bekræfte, at de fleste børn kender til overtro om vortefjernelse. Stilens afslutning er måske ikke den konklusion, som de fleste børn vil nå frem til, og det bør derfor nævnes, at stileskriverens mor arbejder som sekretær for en praktiserende læge.

Kendskab til husråd mod vorter er en levende del af den nutidige tradition, men ofte henviser man troen herpå til ældre tiders eller til børns forestillingsverden. En psykologistuderende har i 1966 til Dansk Folke-minde-samling skildret sit besvær med at slippe af med vorter (19):

»Som lille havde jeg en overgang mange vorter, som jeg søgte at komme af med på alle mulige måder. Jeg fulgte alskens husråd, men intet hjalp.

Vores husbestyrerinde gav mig da en slags formular. Formularen lød nogenlunde: – Nu giver jeg jer mine vorter. Man skulle også sige noget mere, som jeg har glemt. Jeg skulle sige den til mine forældre om aftenen, og hun lovede mig, at mine vorter ville forsvinde, det havde hendes nemlig gjort efter denne formular. Jeg troede hende, gik ind til mine forældre og sagde sætningen. Nogen tid efter forsvandt vorterne. Jeg troede længe, det var sætningen, der hjalp, og hun selv var også overbevist. Nu tror jeg naturligvis ikke på det.«

Sammenfattende kan man sige, at denne holdning: »Rådet hjalp, men jeg tror naturligvis ikke på det« dækker mange nutidige menneskers rationalistiske tankegang og blufærdige holdning overfor alt, der ligger hinsides vor umiddelbare fatteevne.

Lærerinden som uautoriseret helbreder

Mange vorterråd går på ting, man selv skal gøre; andre på noget, der skal foretages af en anden overfor den vorteplagede. Det har ikke været ualmindeligt at få vorterne »sat væk« af en klog person, der kunne læse over dem eller sætte dem væk med et halmstrå, evt. kun ved at gnide eller se nøje på dem. Helbredelser af denne art afvises sædvanligvis af lægevidenskaben, og kulturhistorikeren, der selv tilhører den etablerede videnskab, rubricerer beretninger om sygdomme, der sættes væk, under hovedemner som »tro og overtro« eller »kvaksalveri«.

Måske er vor holdning til denne form for helbredelse for præget af nøgternhed og naturlig skepsis, og vi har derfor svært ved at fatte, hvad der rent faktisk sker. Kun de færreste kloge folk eller illegale helbredere har selv beskrevet den metode, de anvender, og den virkning, de tilstræber, og netop deres *egen* beskrivelse af midlerne ville hjælpe os til at fatte, hvorledes de undertiden når deres mål. En aktiv vortefjerner og nu pensioneret

overlærerinde ved en sønderjysk landsbyskole har imidlertid beskrevet sin virksomhed.

Beretteren er født i et vestjysk, grundtvigsk lærerhjem i 1895, og hun hører til den generation af lærere, der valgte at lægge deres livsgerning i Sønderjylland efter genforeningen i 1920:

»Først i 1930'erne mens jeg endnu var lærerinde i skolen oppe ved kirken, boede min søster hos mig, mens hun var lærerinde ved en nærliggende lille forskole. En aften kort efter sommerferien læste jeg i Dybbølposten, at vorter skyldtes nervøsitet. Det fandt vi ret utroligt; men jeg erklærede, at det kunne jeg let undersøge, da jeg netop havde en 2. klasse, som var stærkt plaget af vorter, og ingen har jo så stærk tiltro til lærerinden som de små.

Næste dag spurgte jeg så i klassen, om de ville sælge mig deres vorter? De kom så op til katederet, fik talt vorterne og fik udleveret 1 øre for hver, på den betingelse, at jeg ville have pengene tilbage, hvis de ikke havde afleveret vorterne til 1. november. – Og minsandten om de ikke havde! Der var kun 2 stk. tilbage af de 28 vorter, og de har rimeligvis ikke været vorter. Jeg var meget overrasket.

Gartnerens datter havde samtidig en stor, spids vorte i panden; det var synd for den søde lille pige. Jeg spurgte, om hun gerne ville af med den? Så lovede jeg at tage den bort før foråret; men så skulle hun til gengæld give mig en smuk forårsbuket. Tiden gik, men vorten blev, og jeg begyndte at tvivle, indtil jeg pludselig en dag i februar opdagede, at den var væk, så kunne jeg med god samvittighed indkassere buketten.

Jeg var bange for at blive taget for »klog kone« og indskrænkede derfor virksomheden. Men imellem kunne det ikke undgås. Engang besøgte jeg min kusine, enke efter en jysk mejerist. Hendes søn, der var inde som soldat, var stærkt plaget af vorter og havde flere gange forgæves søgt læge, som bl. a. havde »brændt dem ud« (hvad det så end betød?) men de kom stadig igen. Jeg lovede så at tage dem bort, men han skulle besøge mig i Sønderborg, når det var sket. Den unge mand døde et par år efter, men moderen fortalte senere, at vorterne var gået væk. Mens jeg boede på selve skolen, bad min nabokone, om jeg ikke kunne borttage hendes datters vorter før hun skulle giftes. Det skete. Datteren havde været ansat på telefoncentralen, og en kollega P. kom nu også og bad mig fjerne hendes vorter. Da dette var sket, kom P. med bøn fra flere kolleger, om jeg ville fjerne deres vorter. Det sagde jeg nej til, men lærte P. at gøre det. Jeg lærte hende blot mit sædvanlige mundheld: »Det er lige meget, om I tror det eller ikke, vorterne går væk.« Siden hørte jeg ikke mere fra telefoncentralen.

Under krigen besøgte jeg engang nogle venner, som styrede en æble-

plantage. Deres nevø, en skoledreng, led så frygteligt af vorter og havde flere gange forgæves søgt læge. Jeg tilbød så at fjerne dem og glemte historien. Nu for få år siden, da jeg længst var pensioneret, fik jeg brev fra mine venners nevø, hvis vorter jeg havde fjernet, da han var barn. En ung pige af hans bekendtskab led så frygteligt af vorter, om jeg ville hjælpe hende? Jeg har aldrig før prøvet at kurere pr. brev; men kunne jeg blot få dem til at tro, at jeg kunne, måtte det vel lykkes? Jeg skrev så tilbage, at nu havde jeg gjort, hvad jeg kunne og regnede med, at vorterne ville forsvinde; men ville så have lov at fortælle dem, hvorledes jeg bar mig ad, når vorterne var væk. En tid efter fik jeg et yderst taknemligt brev, hvori der stod noget om, at lægerne kunne udøve deres kunst forgæves; men når den rette læge kom til, så lykkedes det. Jeg sendte så forklaringen og citerede bl. a. fra en salme af Kingo: »Har vi tro, så kan vi stige, frejdigt imod Himmerige.«

Da min bror og hans kone efter krigen kom hjem fra Amerika for at bo i Danmark, holdt vores søster, der nu var lærerinde i Vestjylland, et selskab i pinsen for dem. Til stede var bl. a. den lokale sognefoged og købmand K. fra en nærliggende vestjysk købstad.

Sognefogeden gav sig af med at sætte vorter væk ved hjælp af halmstrå. Min søster og fru K. havde været nede hos ham, uden at det hjalp, hvad de lod ham høre. »Ja, men I var osse så fjasvorn!« sagde sognefogeden. »Kom igen!« Det gjaldt fru K.'s vorter. »Ja, men søster, du kan jo også sætte vorter væk!« sagde min søster til mig. Så skulle det jo prøves. Min bror fortalte nu, at han havde en stor vorte på venstre overarm, og den havde lægerne i Amerika forgæves prøvet at hjælpe ham af med. »Jeg skal nok fjerne vorterne hos jer begge før jul,« sagde jeg, »ligegyldigt om I tror det eller ej«, fortsatte jeg med min sædvanlige hvide løgn. (Hensigten helliger jo midlet). Så glemte jeg sagen. Et par aftener før jul var jeg sammen med min bror. »Tak for det her!« sagde han og tog sig til undersiden af overarmen. »Hvad for noget?« »Dette her!« og så kom det frem, at han mente vorten. Den var blevet blodrød og indsnøret, så den hang som i en lille tråd; næste dag var den borte. Dette forløb har enkelte andre bemærket. Jeg tror næsten allerede gartnerens datter fortalte det; men det husker jeg ikke bestemt. I julen kom købmand K., og hans kone var også lykkeligt sluppet af med sine (vorter).

Men nu kommer det mærkeligste. Jeg havde undertiden talt med sygeplejerske frk. I. M. om dette. Hendes mor havde en meget stor og skæmmende vorte i panden, som hun havde haft fra hun var 17 år, og nu var hun over 70. Vi talte om, at det kunne være morsomt at se, om den også kunne forsvinde. Så en dag kom hendes forældre spadserende op til skolen. Det var i frikvarteret, og børnene var ude i skolegården. Da jeg

nok kunne udregne, hvad det gjaldt, lovede jeg rask, at vorten nok skulle være borte til jul. Jeg gav den et godt halvt år til at forsvinde i. Hr. M. blev halvt forskrækket over, at jeg lovede det så rask, uden at gøre noget. »Det er da ikke . . ? nej det er det selvfølgelig ikke!« udbrød han. »Nej, De kan være ganske rolig hr. M., der er intet ondt deri,« sagde jeg, men så kom min sædvanlige forsikring . . . »Ja, men jeg tror på det!« sagde fru M., der var lidt senil. 14 dage efter var vorten væk.

Hvis knopperne ikke var vorter, kunne jeg ikke hjælpe, og hvis folk ikke havde fuld tillid til mig heller ikke. Min søster havde en tid en uheldig vorte som et dryp fra næsen. Den kunne jeg intet gøre ved. Og da jeg ville kurere hendes datter for vorter, gik det heller ikke. Hun må nok have opfattet et blik mellem hendes mor og mig. Da min søsters barnebarn Bo var lille, stammede han så forfærdelig. Det var rigtig synd for ham. Hans 1½ år yngre bror talte frit fra leveren, men Bo, der var en klog lille fyr, kunne kun med nød og næppe få en sætning sagt. Jeg besluttede så at prøve »vortekuren«. Det var i pinsen, og jeg forklarede drengen, engang vi var ene, at jeg nok skulle hjælpe ham af med sin stammen før sommerferien, men han måtte ikke sige det til nogen. Jeg var ængstelig for, at nogen af de voksne skulle få det at vide og le deraf. Bo var kureret for sin stammen til ferien! Jeg har ikke fortalt det for familien, jeg vil nok have hjælpen i baghånden, om en af drengene trænger dertil. Den yngste dreng har en nævestor modermærke på ryggen; men den nytter det sikkert ikke at forsøge sig på. Der har også været andre, hvis vorter jeg ikke kunne klare, f. eks. nogle som var store skolebørn, da jeg kurerede de små. Det er så åbenbart *troen* på, at de går væk, som får dem til at forsvinde.

Sønderborg, 1.11.1974.

Signeret B. L. (20).

Troen som helbreder

Troskraften som aktiv helbreder er ikke noget nyt fænomen. Det er jo i virkeligheden den, som i århundreder er blevet udnyttet ved de kendte valfartssteder, i nyere tid først og fremmest i Lourdes (21). Helbredelse ved tro har sit bibelske grundlag i orden, idet der flere steder i Det Ny Testamente opfordres hertil, f. eks. Matthæus, kap. 10, vers 7–8, Markus, kap. 16, vers 17–18. Mest direkte opfordres der i Jacobs brev, kap. 5, vers 13–16: »Lider nogen iblandt Jer ondt, skal han bede; er nogen vel til mode, skal han synge lovsange! Er nogen iblandt Jer syg, skal han kalde menighedens ældste til sig, og de skal bede over ham, efter at de i Herrens Navn har salvet ham med olie. Så vil troens bøn frelse den syge . . .«.

Artiklen her berører ikke helbredelser ved forbøns gudstjenester, som i folkekirkelig sammenhæng udøves af de karismatiske præster og udenfor folkekirken især af pinsebevægelsen. Men det er ikke urimeligt at drage paralleller mellem de forskellige troshelbredelser. Et mangeårigt medlem af den apostolske kirke, Tage Juhl Lassen, har i bogen »Tunger af ild« berettet om helbredelser indenfor pinsebevægelsen, som han har fulgt i mange år og fortsat bekender sig til (22).

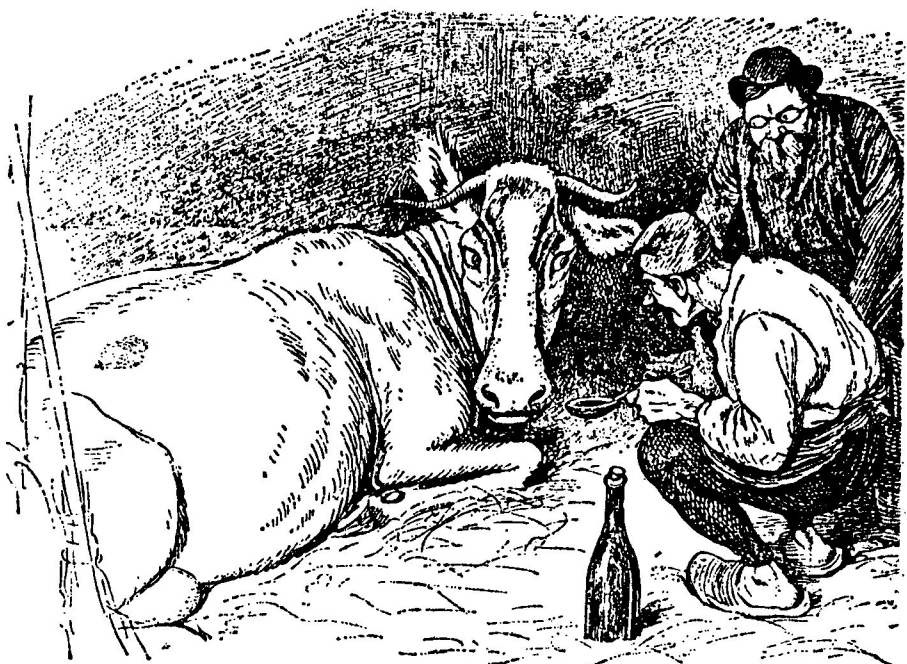
Han inddeler helbredelserne i tre kategorier: de imaginære, de suggestive og de virkelige mirakler. I vores snævre sammenhæng her har de imaginære, dvs. helt indbildte helbredelser, ingen interesse. Man kan ikke indbilde sig, at vorterne er væk, hvis de rent faktisk stadigvæk sidder på næsen eller hånden. De egentlige undere ligger i sagens natur også udenfor vor fatteevne. Men Juhl Lassens beskrivelse af suggestive helbredelser svarer tilsyneladende til det, der sker ved den aktive vortehelbredelse. Det er en slags pseudo-mirakler, virkelige helbredelser i den forstand, at de pågældende sygdomme er opstået ad psykisk vej, og de kan derfor helbredes ad psykisk vej, bl. a. gennem suggestion, herunder bønnens og troens suggestion.

Troens påvirkning belyses ved en vortehelbredelse, foretaget af den kloge mand Kjeld Bjerg i Lombjerg ved Lemvig. Undertiden rådede Kjeld folk til at skære en skure i en pind for hver vorte og grave pinden ned under en syldsten. Engang var der en karl, der fik lyst til at kontrollere kuren, og så skar han en skure mindre, end han havde vorter. Følgen var, at han beholdt en vorte. Da han klagede til Kjeld over, at vorten ikke ville gå bort, svarede den kloge mand: »Du ville jo ikke af med den« (23).

Den kloge mand giver her klart udtryk for, at helbredelsen ikke sker ved hans kraft, men ved patientens tro på helbredelsen. Det samme fænomen belyses i det sønderjyske sagn Troens Vadested:

En mand havde på apoteket hentet et glas medicin til sin syge kone. Undervejs gik glasset itu, og da han ikke havde lyst og råd til at købe ny medicin, besørgede han sig et tomt glas, som han i et vadested fyldte med vand. »Mon det nu kan hjælpe, lille far,« sagde konen, da han kom med denne medicin. »Ja, lille mor,« sagde manden. »Troen skal gøre det.« Han gav hende derpå ifølge brugsanvisningen en spiseskefuld hveranden time, og hun blev snart rask. Men siden den dag kaldes stedet, hvor manden tog »medicinen«, Troens Vadested (24).

Sagnet kendes i flere udgaver og er bl. a. lokaliseret i Kettingskov på Østals (25). Det viser, at også folk i almindelighed har været klar over, hvor meget troen eller indbildningskraften betød for en helbredelse. For at fremme den har mange kloge folk brugt formler og tegn samt foretaget handlinger, der kunne synes mystiske. En klog kone i Egen sogn på Als var

Troen som helbreder er et velkendt fænomen hos almuen. I denne satiriske tegning vises en landmand, som tvivler på nytten af at give koen medicin. Kreaturer har jo ikke forstand til at tro på medicinens virkning. »Fliegende Blätter« 1884 (her gengivet efter Matts Bergmark: Lægekunst, Tro og Overtro).

Mette Cathrine Nielsen, født 1858. Hun boede tæt ved Egen kirke, og hun blev søgt for mange slags sygdomme og helbredte mest med trylleord eller »oldenborreolie«. Ofte lod hun patienterne vente, mens hun gik bort. Når hun kom tilbage, sagde hun: »No hæ æ væt øw'e ved e kjirek, no ska' e nok gå øw'e« (25). Den samme måde at indgyde tillid på brugte lærerinden over for sine små elever og de voksne, der søgte hendes råd.

Patientens tro på helbredelsen kommer også til udtryk i de såkaldte vortebreve, som er blevet sendt anonymt til folk, der var kendt for at være dygtige til at fjerne vorter pr. fjernstyring. Undertiden har det været læger, som har haft ry for denne alternative vortekur. Amtslæge Trautner i Skanderborg og amtslæge Ingbøl i Vejle var blandt de læger, som jævnligt fik tilsendt vortebreve i begyndelsen af 1900-årene. I et avisinterview siger Trautner om baggrunden herfor: »Overtroen stammer vistnok fra distriktslæge Graah's tid, idet han skulle være dygtig til at sætte vorter væk. I den forbindelse kan nævnes, at man om en vis læge, der var kendt, fordi han

kunne sætte vorter væk, sagde, at han var så dygtig, at han kunne blive distriktslæge i Skanderborg!« (26). Også fattiginspektørerne i Vejle har i 1920'erne fået tilsendt vortebreve. På byens kulturhistoriske museum findes en samling på ialt 8 vortebreve (27).

En af de læger, som har beskæftiget sig med troens helbredende kraft, er Anders Johansen (1857–1937), der i årene 1903–09 var stiftsfysikus i Århus og Randers Amter og derefter ansat i Sundhedsstyrelsen indtil 1928. I 1912 skrev han artiklen »Uvidenskabelige Helbredelsesmetoder«. Her forsøger han at redegøre for baggrunden for mange af datidens humbugkure og når frem til en stærk understregning af troskraftens betydning for en helbredelse:

»En fast Tro, hvad enten det er Troen paa et almægtigt, alkærligt og alvidende Forsyn og Syndernes Forladelse eller det blot er Troen paa Kvak-salverens eller Lægens Forsikringer, Medikamenter eller Metoder eller paa egen Uimodtagelighed for Smitte eller ens egen Nødvendighed for Familiens eller Samfundets Vel, er sikkert et kraftigt forebyggende Middel mod Sygdom; men Troen er ogsaa helbredende, lindrende, smærteformindskende« (28).

Man bliver det man tror på

Vorter kan ikke blot fjernes ved troens magt. De kan også påføres på denne måde. Mange tror, at blodet fra en vorte kan smitte både vortebæreren selv og andre, som får blodet på sig. Men også uden ydre påvirkning kan vorter overføres: Anna Svanberg fra Husqvarna i Sverige har i 1956 skildret et sådant tilfælde:

»Som 16-årig kom jeg galt afsted med vorter. Det var i 1925, da jeg havde plads i Hurva på sletten (i Skåne). Min arbejdskammerat, hun var fra Tolånga, hun havde en masse vorter på arme og hænder. Jeg sagde: »Så mange vorter du har.« – »Ja, prøv at tæl dem, så ser du hvor mange der er.« Jeg talte dem, der var en halvtreds stykker, store og små. Hun sagde: »Tak skal du ha, fordi du talte, nu er jeg snart kvit for dem, og nu vil du få dem i stedet for.« – »Åh,« sagde jeg, »Sådan noget tror jeg ikke på, det sker bare i Tolånga.«

Nogen tid efter, måske et par uger, viser hun glad sine arme, og vorterne var helt forsvundne. Til min fortvivlelse fremkom den ene efter den anden på mine hænder og arme. Jeg forsøgte alt muligt, lappeden, iseddike, forgæves.

Hvad jeg end gjorde, kom der nye ved siden af, jeg var ræd for blodforgiftning og turde til sidst ikke bøvl med dem mere.

Senere flyttede jeg til Lackallänga. Der var en anden pige, som syntes det var synd for mig: »Hvorfor forsøger du ikke med flæskesvær?« – »Åh,« svarede jeg, men tog mig i det. »Du skal tro,« sagde hun, »og tie stille med det, aldrig tale om det til nogen og ikke lade nogen se det. Stryg alle vorterne med en flæskesvær, gem den derpå godt, et sted som ingen nogensinde går om med sin fod.« Jeg troede nok ikke på det, men det hjalp alligevel, flæskesværen gemte jeg i den brystfældige sokkel under huset, stoppede godt til med grus og ler. Senere tænkte jeg ikke mere på det, for der i præstegården var der altid meget hastværk og arbejde. Efter nogen tid sagde pigen, hun var fra Glumsløv: »Nu er dine vorter jo allerede væk«: Det var de, kun arrene efter de lapisbehandlede var der, og det er de endnu (29).

»Man bliver det, som man tror på,« har Joh. Ågård, docent ved det teologiske fakultet i Århus, udtalt (30). Han har beskæftiget sig meget med de nyreligiøse bevægelser og advaret mod deres psykologiske virkemidler i religiøst klædebon. Vort aktuelle ærinde er ikke nyreligiøsitet, kun en så beskeden ting som vortefjernelse, men ud fra en række eksempler fra forrige og dette århundrede har jeg forsøgt at vise, at ikke blot psykosomatiske lidelser, men også en kontrollerbar lidelse som vorter kan fjernes eller tilvejebringes ved troens kraft. Der er tale om et farligt gebet, som indbyder til optræden af allehånde personer skrupelløse såvel som troskyldige. Netop fordi det er så vanskeligt et område at beskrive, er det værdifuldt, at et menneske som den nævnte landsbyskolelærerinde har beskrevet, hvorledes hun slumpedede til at opdage hemmeligheden bag troshelbredelser – i hvert fald for vorter og nervøs stammens vedkommende.

Den meget åndsfriske 79-årige pensionerede lærerindes beretning blev nedskrevet i 1974 på opfordring fra Museet på Sønderborg Slot. Hun afviser jo selv at være en klog kone og vil nødtigt opfattes som en sådan, men ud fra en af de nyeste folkloristiske definitioner har vi faktisk her at gøre med en klog kone. Lektor Birgitte Rørbye har opstillet definitioner på professionelle kloge folk og private kloge folk. De sidstnævnte beskrives således:

»Disse mennesker har efter deres egen erfaring en særlig udviklet evne, som gør, at de opfatter mere af tilværelsen end de fleste og derigennem kan påvirke den til en vis grad enten direkte ved deres egen kraft eller gennem bestemte redskaber – taget i bred betydning – som de i kraft af deres evne har herredømme over. De ønsker dog ikke at praktisere denne evne uden for en meget snæver kreds« (31).

Om denne definition er holdbar, er i dette tilfælde kun en strid om kejserens skæg. Det væsentlige er at erkende, at gode og fornuftige forsøg på at

opstille faste begreber ofte strider netop mod det stof, folkloristerne arbejder med.

På spørgsmålet om, hvordan hendes helbredelse kan ske, svarer lærerinden: »Det er helt enkelt, troen kan flytte bjerge – og naturligvis også fjerne vorter. Jeg er så glad for den ny bibelkritik, som ikke tager så bogstaveligt på evangelierne. Folk helbreder sig selv, jeg er bare den, der giver troen – ikke på Gud, men på sig selv. Tænk, hvis man kunne give folk en tro på noget åndeligt på samme måde.«

På opfordring nedskrev hun samme dag, hvad hun kunne huske om sagen (den anførte beretning). Selv morede hun sig lidt over interessen for vortefjernelsen, men tilføjede lidt senere: »Måske lægerne dog kunne lære lidt af mine snyderier. De er så bange for at være autoriteter. Min helbredelse kunne jo kun virke, når børnene virkelig troede på mig« (32).

Den bibelkritik, som der her henvises til, er den såkaldte historiske bibelkritik. Dette begreb rummer ikke en egentlig kritik af Biblen, men en bestræbelse på at forstå de enkelte bibelske beretninger i deres historiske sammenhæng og lade de enkelte skribenter komme til orde på deres egne betingelser.

Den holdning, der ligger bag bibelkritikken, svarer til den holdning nutidige folklorister har til deres materiale. De forsøger at tolke fænomener – ikke som enkeltstående foreteelser, men ud fra den helhed de forekommer i. Derfor er det ikke altid tilstrækkeligt at redegøre for de uortodokse helbrederes samfundsmæssige placering og omgivelsernes vurdering af dem.

Vi må inddrage den eventuelle helbredelse, og vi må acceptere, at helbredelse i visse tilfælde kan ske ved troens kraft – eller ved selvuggestion om man vil. Kun med dette som udgangspunkt kan vi fatte det, som sker, og som er det altoverskyggende for patienterne og i reglen også for helbrederne.

Selvom man accepterer troskraften som en helbredende faktor, der må regnes med i større omfang end hidtil, må der naturligvis ikke gives frit løb for alle påstande om helbredelser. Mange folk bliver raske, selvom de tror, de skal dø, og en del sygdomme går over af sig selv – uanset hvilken behandling, der gives (33).

Selv med dette forhold vil mange nutidige rationalister nok finde min konklusion uholdbar, og læger kan efter gennemlæsning af artiklen med fuld ret afvise alle de omtalte vortefjernelser, da der ikke har været ført kontrollerede forsøg. Svaret må blive et citat fra kontorchef i sundhedsstyrelsen Anders Johansens artikel om uvidenskabelige helbredelsesmetoder:

»En Slutningsrække, som den her antydede, maa føre os til det Resultat, at der, naar de ligefremme kirurgiske Lidelser undtages, ikke findes nogen

Gruppe af Sygdomsfænomener, som ikke for en stor Del kan være afhængige af Sindsbevægelser, der ikke holdes i Aye af Vilien.

Det er ikke Meningen at hævde, at de dragne Slutninger er absolutte Sandheder, jeg har blot villet paapege, at mange Kendsgerninger viser i Retning af en endnu dunkel Sandhed, som Lægerne bør søge at lægge klar for Dagen og udnytte i deres praktiske Virksomhed« (34).

Henvisninger:

1 B. Rørbye 1976, p. 4. 2 Se bl. a. Bergmark, p. 372. 3 Thiele III nr. 341. 4 Ibid. 342. 5 Kamp nr. 125. 6 Sønderjysk Maanedsskrift, 12. årg. p. 164 f. 7 Thiele III nr. 460. 8 H. P. Hansen 1951, p. 18. 9 Thiele III nr. 462 og Schindler »Das magische Geistesleben«. 10 Skattegraveren VIII 553. 11 Opt. nr. E-37, Sønderborg Slot. 12 Opt. nr. E-40, Sønderborg Slot. 13 Stambladet II, p. 223. 14 Sønderjysk Maanedsskrift, p. 165. 15 Den velmenende rådgiver, p. 81. 16 Jydske Tidende, lokalsiderne for Sønderborg, sept.-okt. 1976. 17 Jvf. interview med red. Johs. Heesch, Museet på Sønderborg Slot, K. U. E-4. 18 Stilen findes i Museet på Sønderborg Slot, K. U. E-38. 19 Her gengivet efter B. Rørbye (1976), p. 254 f. 20 Beskrivelse i Museet på Sønderborg Slot, K. U. E-5. 21 Bergmark, p. 133 f og 144 f. 22 Jvf. T. Juhl Lassen, p. 141-146 og kronik af A. Davidsen i Jydske Tidende okt. 1978. 23 H. P. Hansen 1950, p. 18. 24 Sønderjysk Maanedsskrift, årg. 3, p. 126. 25 J. Raben 1956, p. 226. 26 Vejle Social-Demokrat, 8. maj 1924. 27 Lone Hvass' anførte arbejde. 28 Johansen, p. 136. 29 Folkminnesarkivet i Stockholm E. U. 49966. 30 Kronik i Jyllandsposten 9.7.1980. 31 B. Rørbye 1972, p. 93. 32 Museet på Sønderborg Slot, K. U. E-5 b. 33 Vorter betragtes i dag i medicinsk forstand som en virusinfektion, som ofte forsvinder efter et stykke tid, og patienten har derefter en immunreaktion overfor vorter. 34 Johansen, p. 135.

Litteratur:

Bergmark, Matts: Lægekunst, tro og overtro (dansk udgave v. Harald Nielsen 1968).
Den Velmenende Raadgiver et Hjælpemiddel til Brug for Borgere og Landmænd (udg. af bogtrykker Wiswe, Sønderborg 1844).
Eskildsen, Claus: Folkeråd mod Vorter. (Sønderjysk Maanedsskrift, 2. Aarg., p. 164-167).
Graves, Karoline: Ved Halleby Aa. Udg. af H. Ussing (1. udg. 1921, genoptryk 1978).
Hansen, H. P.: Primitiv Folkemedicin I-II (Årbogen Sprog og Kultur 1945 og 1951).
Hansen, H. P.: Kloge Folk I-II, 2. udgave (1960-61).
Hvass, Lone: Vortebreve (Vejle Amts årbog 1982).
Johansen, Anders: Uvidenskabelige Helbredelsesmetoder (Jydsk Maanedsskrift 1912, p. 125-139).
Kamp, Jens: Dansk Folketro (udg. af Inger Boberg, Kbh. 1943).
Kristensen, E. Tang: Skattegraveren, I-XII, 1884-1889.
Kristensen, E. Tang: Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket (Viborg 1922).
Lassen, Tage Juhl: Tunger af Ild (Roskilde 1964).
Ohr, Fr.: Danmarks Trylleformler I-II (Kbh. 1917 og 1921).
Pontoppidan, Erik: Fejekost . . . (udg. af Jørgen Olrik 1923).
Raben, Jens: Sagn og overtro (i Bogen om Als, 1956, p. 223-230).
Rørbye, Birgitte: Kloge folk og skidtfolk. Kvaksalveriets historie i Danmark (Kbh. 1976).
Rørbye, Birgitte: »Det sker jo sommetider, at jeg oplever ting« (Folk og Kultur 1972, p. 85-94).
Stambladet I-II (Haderslev 1964-65).
Sønderjysk Maanedsskrift (årgang 4, p. 96 og årg. 7, p. 127).
Thiele, J. M.: Danmarks Folkesagn I-III (seneste udgave v. Per Skar, Kbh. 1968).

Utrykte kilder:

Overlærer B. L.'s beretning om vortefjernelse i en sønderjysk landsbyskole fra 1930'erne til ca. 1960. (Museet på Sønderborg Slot, Kulturhist. Undersøgelser E-5).

Beretninger om vortefjernelse indsamlet i årene 1974–1981. (Museet på Sønderborg Slot).

Desuden er gennemgået utrykt materiale hos Dansk Folkemindesamling i København og Folkminnesarkivet i Stockholm.

Zusammenfassung

Wer's glaubt, wird selig

Über Glaubensheilung, im besonderen Warzenheilung

Warzen waren wohl immer ein sehr verbreitetes Leiden, denn dagegen existieren unzählige Hausmittel innerhalb der Volksmedizin, und diese umfassen ein breites Register vom reinen Okkultismus bis zu praktischen Hausmitteln. Man versucht die Hausmittel zu kategorisieren. Diese Einteilung zeigt, dass der Hauptteil jener sehr verschiedenartigen Methoden rein magisch waren, z. B. war es üblich Warzen auf eine Leiche oder einen vorbeifahrenden Wagen zu »übertragen«. Das Widersprüchliche daran ist, dass handfeste Zeugnisse vorhanden sind, die beweisen, dass diese Hausmittel tatsächlich halfen! Die Warzen verschwanden wirklich. Auch in der gegenwärtigen Volkstradition hat man eine breite Kenntnis der Hausmittel, die gegen die Warzen angewendet wurden. Dies zeigte eine Zeitungsenquete im nordschleswigschen Tageblatt »Jydske Tidende«, im Jahre 1976. Viele der Leser riefen die Redaktion an und machten Aussagen über ganz sichere Mittel gegen Warzen wie zum Beispiel das Händewaschen im Mondschein. Ein Aufsatz einer fünfzehnjährigen und eine Beschreibung einer Entfernung der Warzen eines Psychologiestudenten zeigen auch Züge der modernen Volklore von Berichten über Warzen.

Eine ältere Volksschullehrerin a. D. beschrieb die Art und Weise, wie sie Warzen bei den Schülern ihrer Dorfschule entfernte. Es handelt sich über ungefähr 100 Personen darunter auch Erwachsene, denen ihre Fähigkeit zunutze kamen. Die Pointe war jedoch, dass sie gar nichts unternahm, und dennoch verschwanden die Warzen. »Es ist ganz einfach,« sagte die Lehrerin, »wer's glaubt, wird selig! und deshalb verschwinden die Warzen. Die Leute heilen sich selbst, ich bin nur diejenige, die ihnen den Glauben (nicht an Gott) sondern an sich selbst gebe.« Sie konnte jedoch nur Warzen entfernen, die von einer nervösen Ursache herrührten.

Aus diesem Bericht kan man Parallele von den Heilmethoden kluger Leute (oder von unorthodoxen Heilkundigen) zu christlichen Gottesdiensten der Fürbitte ziehen. Der Artikel konkludiert, dass der Glaube (die Autosuggestion) in vielen Fällen besonders bei psychosomatischen Leiden wirklich heilen kann. Es genügt deshalb nicht, dass der Folklorist die gesellschaftliche Plazierung der unorthodoxen Heilkundigen und die Beurteilung derer untersucht. Wir müssen die Heilmethode einbeziehen und die Glaubensheilung akzeptieren um jenes zu verstehen, dass für die Patienten und in der Regel auch für den Heilkundigen von entscheidender Bedeutung ist.